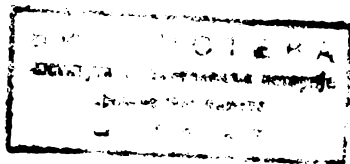

ИСТОРИСКИ ЗАПИСИ

ОРГАН ИСТОРИСКОГ ДРУШТВА НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ ЦРНЕ ГОРЕ
Књига III, свеска 3—4 Ц Е Т И Њ Е Март—април 1949

О једном нерасвијетљеном покушају тровања Петра II Петровића Његоша

Одмах послје смрти Петра I Петровића-Његоша, Аустрија, и лично цар Франја, скренули су пажњу на младог господара Црне Горе Петра II Петровића-Његоша. У задарском Државном архиву постоји маса докумената о организовању шпијунаже око младог Његоша. Тај материјал баца нову свјетлост на лик најгенијалнијег Јужног Словена прошлог вијека. Већ 1831 године, како се да утврдити по подацима из Президијалног протокола далматинског губернијума у Задру, забиљежене су цареве наредбе да се будно пази на Црну Гору и политичка струјања у њој.¹⁾ У задарском Државном архиву налази се и оригинално упутство како треба шпијунски разрађивати Црну Гору, у којем се подвлачи да извјештаји морају бити тачни, те се тим извјештајима аустријске обавјештајне службе углавном може вјеровати, изузев мјестимичним и небитним претјеривањима. Велики интерес аустријске шпијунаже за Црну Гору је проузрокован увјерењем аустријског цара, и владе, да ће се преко Црне Горе моћи открити руска политика на Балкану. То се види из писма цара Франје пувернеру Далмације Лилиенбергу, у којем се каже »да обрати онамо (мисли на Црну Гору) особиту пажњу на сплетке руске странке и мени тачно и без одлагања доставите опажања, до којих би дошли том приликом, употребивши при том односна средства и путеве који Вам стоје на расположењу.«²⁾

Аустрија се плашила Црне Горе да Русија преко ње не побуни Словене у Боци,³⁾ а касније се плашила и личног ауторитета

¹⁾ Државни архив у Задру, 126 (b. VIa с. IX. 1831).

²⁾ Беч, 15 октобра 1832, писмо цитирао Љ. Влачић у књизи „Петар II Петровић-Његош“, Београд 1937, стр. 14.

³⁾ Писмо грофа Кауница Лилиенбергу од 14 септембра 1832 године, цитирано у поменутој Влачићевој књизи на стр. 15.

Владичиног, који је донекле водио самосталну политику и повезивао се са међународним револуционарним покретом⁴).

Тако је Његош блокиран различитим шпијунима, па чак и таквима за које је вјеровао да су велики Словени (као, на примјер, капетан Фридрих Орешковић, којему је и пјесму посветио). Као један дио те блокаде и офанзиве вјероватно је да су услиједила и неколика покушаја тровања Његоша, од којих су, по архивској грађи, позната два. Прво тровање Његоша било је у Котору, у кући његовог пријатеља Илије Лумбардића, 1834 године. Његош је од овог тровања био тешко оболео. Детаљи тровања још нијесу расвијетљени, али се из два информативна извјештаја средског начелника копачког Либиенбергу, која је овај проследио цару, да утврдити да је оно било озбиљне природе.⁵)

Други покушај тровања Његоша био је на Цетињу 1842 године, преко попа Томе Давидовића, о којем ћемо у овом чланку говорити.

Може се поставити питање зашто Његош није отрован кад је аустриска шпијунажа била у могућности да то изврши. Иако на то питање не бисмо могли дати сигуран одговор, сматрамо да Аустрија није хтјела, из међународних разлога, директно да ангажује свој државни апарат у ту сврху, већ је перифериски ангажовала људе који су били на отстојању од аустриског државног апарата, а који су били недовољно испретни у том послу (као случај у кући Лумбардића), или ствар изводили примитивно (као случај на Цетињу 1842 године).

Са покушајем тровања Његоша 1842 године на Цетињу везан је случај попа Томе Давидовића, његовог тјелохранитеља и управника двора. О том случају располажемо са два документа од којих се један чува у Институту за проучавање историје црногорског народа на Цетињу,⁶) а други у Државном архиву у Задру⁷).

Војвода Илија Пламенац у својим мемоарима посвећује неколико страница убиству попа Томе Давидовића из Зете и за

⁴) Материјал о Жому, Његошевом учитељу француског језика, и Кокотовићу, Његошевом учитељу њемачког језика, што ће Институт за проучавање историје црногорског народа, на основу грађе из Задарског архива коју обрађује д-р Јевто Миловић, у току ове године објавити.

⁵) Љ. Влачић: исто, стр. 12; П. Колендић: „Његошев „Глас каменштака“ у италијанском преводу“, Споменик Српске академије наука ХСIV, други раздио, стр. 73 — Београд 1941.

⁶) Мемоари војводе Илије Пламенца, које је ове године у рукопису ступио Институт за проучавање историје црногорског народа. Поглавље „Убиство попа Томе“.

⁷) Државни архив у Задру, 1269 (б. IXа) с X/5 1 — 1842) р 13/4 1842. 870/рр, извјештај Griez di Ronze Eduardo, превео д-р Ј. Миловић; биће објављено у колекцији докумената о Његошу.

то убиство откривљује Његоша. Племенац је у то вријеме учио школу у манастиру цетињском и долазио је код пола Томе док је овај био у затвору. Поред тога, Пламенац је био на Цетињу кад је поп Тома објешен и присуствовао увиђају приликом скидања поповог љеша, али није присуствовао самом акту вјешања. Пламенац углавном о том допаћају прича следеће детаље:⁸⁾

Послије неуспјелог напада Црногораца на Подгорицу и побуне народа против Турака у Зети⁹⁾, у којој је учествовао, поред Зећана, и један дио Хота, из страха од турских репресалија из Зете су побјегла три брата Давидовића: Иво, Петко и поп Тома, са својим оцем Машом, за Црну Гору. Иво Машов се наставио на Ријеци Црнојевића и ту отворио крчму, Петка је узео Владика за перјаника, а попа Тому код себе као управника двора.

Иво је лијепо живио и у бојевима које су против Турака водили Цеклињани истицао се као добар јунак. Петко је такође био добар јунак. Поп Тома је био најмлађи, имао је око 26 година и био је омлањен. »Једног дана доведоше попа Тому, пише Пламенац, искрај Владике у манастир на горњи дос и ту у једној собици га спавише у притвор да не може из манастира излазити. Свако се питаше што би и за чем поп Тома као први Владичин слуга који је обуковао и свуковао Владикау и вазда са њим ходио допаде затвора. Ја као ђак учим на Цетиње и стојим у манастир и често идем на горњи дос код попа Томе и бјеше ми премио, а он све плакаше сузама низ образе и не могаше од плача и суза разговарати, и све говори што ово би од мене, да знам икакву кривицу за чем сам у затвор сам себе бих убио, но нијесам ништа крив ни богу ни моме Господару којег сам служио вјерно и поштено.« Многи су долазили код попа Томе и разговарали са њим, а он би кроз плач свакога молио да га споји са Владиком да би му Владика казао кривицу због које је у затвору. Ово често наваливање попа Томе на посјетиоце дође до ушију Владичиних и он му поручи да је затворен због тога што је украо шездесет талијера. Кад је ово поп Тома чуо још више се ожалоштио и рекао: »Да сам хтио красти могао сам више украсти но шездесет талијера, мени је у руке било да могу ласно украсти више а не малу ствар — шездесет талијера. Пошто Господару Владици није мило да сам код њега молим га и кумим богом нека ми да пасош да идем некуд из Црне Горе, а ја имаам сиромаштине моје пак нека намири шездесет талијера те што каже да су му погинули.« Пошто су се чуле ове ријечи попа Томе да тражи пасош, с њим се поступило друкчије, јер Владици, као ни његовом брату Перу, није било мило да поп Тома иде из Црне Горе.

⁸⁾ Ми ћемо слободније препричати Пламенчево приказивање догађаја због тога што, услед полуписмености аутора мемоара, сматрамо да је за читасца тако лакше пратити ток ствари.

⁹⁾ 1832 године.

Једног дана Владика и сви сенатори пођу за Ријеку, а Перо, Владичин брат, позове из Бајица Марка Лукина и каже му да сутра вече пође са неколико Бајица у манастир и да заведе попа Тому, па затим да га објесе, како би се рекло да се сам објесио. Марко Лукин пође речене ноћи са десет Бајица у манастир, око пола ноћи, и нађу попа Тому гдје лежи крај огња у великој кухињи гдје се готовила храна перјаницима. Тада Марко Лукин са друштвом задави попа Тому и објеси га на истом мјесту о једну греду, пасом истог попа Томе. Пошто су га објесили, ставе једну клупицу под ноге попа Томе, да изгледа као да се сам објесио, и изврну је као да ју је приликом намицања омче сам оборио. Вјешању није присуствовао ниједан од перјаника, јер су сви били отишли с Владиком на Ријеку, али је остао кухинар Крсто Живанов из Добрског Села, који је Марку Лукину и друштву помагао у вјешању попа Томе. Кад ујутро чим је свануло закуца неко на прва врата собе у којој је спавао Пламенац. Пламенац устаде и видје Крста Живанова који му рече да се објесио сам поп Тома и да то овај каже Борђији Петровићу, Владичином рођаку. Пламенац је рекао да он треба сам да види да ли се поп Тома објесио, па кад се увјерио да поп Тома заиста виси, отишао је и пробудио Борђију и обавијестио га о случају. Борђије је одмах устао и са Пламенцем отишао да види попа Тому гдје виси. Поп Тома је висио, а испод ногу му је била изврнута клупица. Борђије је наредио да се клупица окрене и постави под ноге попа Томе, али ни прсти од ногу попових нијесу могли додирнути ту клупицу. Борђије тај час пође у оближњу крчму, нађе Марка Лукина и рече му да са неколико људи пође у манастир и осине попа Тому и вјешала. То је Марко Лукин извршио. Даље војвода Пламенац завршава свој мемоар о попу Томи: „Нађоше код попа Томе двије ледељике прелијепе, сахар, хаљине, пара сасвим мало и друге ситнице. И Марко Лукин говори: »Немој који што његово таћи, но све да му се преда жени.« Ја сам био све ту и гледао очима, и понијеше злога попа Тому мртвога пут крчама,¹⁰⁾ а Марко Лукин тај час пошље Крста Живанова кухинара на брзу руку код г. Пера да му каже како је свршено онако како је наредио Крсту, ако г. Перо не буде на Ријеку тражи га ће буде. Ово се је све тобож тајно чинило а све се одмах знало све како је било.«

Почетком 1842 године, по налогу аустриског цара, на Цетиње је дошао Едуард Ронце Гриј (Griez di Ronze Eduardo), окружни поглавар у Сплиту, да уручи Његошу напосни крст, као царев поклон. Гриј, наравно, није био само ради тога на Цетињу, већ је посвршавао и друге задатке. Он је одмах последице

¹⁰⁾ Прва крчма у Црној Гори је отворена 1840 године (М. В. Медаковић: „Живот и обичаји Црногораца“, стр. 67, Нови Сад 1860.

повратка са Цетиња, 6 априла 1842 године, послао из Котора далматинском Президијуму у Задру писмо у којем поред осталог пише и о вјешању попа Томе Давидовића. Гриј (у писму, у вези са вјешањем попа Томе, углавном саопштава следеће детаље:

Поп Тома Давидовић, рођени турски поданик из Подгорице, побјегао је у Црну Гору и ступио код Владике као управник двора. Он је био упућен у највеће Владичине тајне. Ишао је са Владиком чак и у Русију. Од Владике је добио на поклон земљу и кућу. Један брат му је код Владике перјаник а други у гвардији. Син му се школовао у Русији. За попа Тому се говорило да стално поткрада Владиком и да има калауз од сандучета Владичиног у коме Владика чува новац. Због једног сребрног пиштоља, украденог сенатору Стевану Перкову, изворена је истрага над попом Томом. Но све је ово била ситница према причи да се поп Тома носи мишљу да отрује Владиком или бар четири најугледнија Црногорца, међу којима сердара Филипа Бурашковића и попа Вукала Гаги (?). Владика је добио једно писмо из Албаније у коме је стајало да поп Тома стоји у вези са угледним спахијом у Подгорици и поглавицом Хота, Хасаном Хотом, и да су они њега наговорили да изврши поменуто тровање. У то се још више посумњао кад је поп Тома тражио пасош за Србију, да би послје извршеног дјела побјегао не за Србију већ за Албанију. Поп Тома је био неколико дана у Котору да би, као што се мисли, тамо набавио отров. Кад је поп Тома дошао на Цетиње просио је мишмор по кући од којег су се ошамутиле мачке. Поп Тома је мислио да ће ове мачке преко додира хране пренијети отров на људе, и тако би се ово тровање приписало мачкама. Ови докази су, како даље каже Гриј, учинили врло мучан уписак на Владиком, јави је он хтио да се истрага над попом Томом само ограничи на крају. Даље Гриј у свом извјештају пише: »Свршетак је изгледао сасвим друкчији. Једног дана послје мог одласка са Цетиња нађен је поп Тома објешен. Као што су ми причали, сједио је поп Тома у кухињи старог цетињског манастира и слушао гуслара. Одједанпут су му два перјаника бацила омчу на врат, стегнули је и привезали га за дрво као да је он сам себи одузео живот. Биће да их је Владика на то наговорио, зато што су му предали једно ухваћено писмо у којем је поп Тома писао спахији својом руком да ће Владика, Владичин брат, рођак Ђорђе и други бити мртви. Преосталој породици објешеног попа Томе било је боље него што би се могло помислити, јер она треба да задржи не само посјед, него ће добити још као пензију плату попа Томе.«¹¹⁾

Оданост Зете Црној Гори, док је ова још била под Турцима, била је ван спора. О томе се посједује низ докумената како у

¹¹⁾ Цитирани извјештај Грија нам је слободно превео са њемачког Јевто Милковић, а накнадно ће бити у цјелости објављен уз остала документа о Његошу.

Цетињском тако и у Задарском архиву. И сама побуна Зећана против Турака у вријеме бјекства браће Давидовића за Црну Гору један је од доказа припадности Зете Црној Гори у доба Његоша. У Задарском државном архиву постоје документа из 1839 године, из којих се види да су се Турци обраћали Његошу да утиче на Зећане да буду покорни Турској, на шта је Његош одговорио да он томе не може стати на пут (јер је Зета увијек била црногорска. Поред тога, Његош се лично ангажовао да оправда историским документима све побуне Зећана против Турака, па је 1847 године писао Николи Томазеу у Млетке да му пронађе у Млетачком архиву документа о припадности Зете Црној Гори. Његош је живо настојао да путем државне организације разбије племенску распарчаност Црне Горе, да Црну Гору као државу подигне на виши степен, и у томе је био невјероватно енергичан. Све што му је стајало на путу остварења тога плана немилосрдно је уклањао, без обзира на популарност појединаца. Будно пратећи такве Његошеве потезе, аустриска шпијунажа је забиљежила чак и овакве детаље Његошеве смјелости и енергије: »Тодор Мушкин, заједно са сином и братом који су издали Владика, били су стријељани као коловође на Цепињу. Владика је посматрао са прозора њихово стријељање.«¹²⁾

Када се узме случај попа Томе Давидовића у склопу свих енергичних потеза Његошевих, без обзира на приврженост Зете Црној Гори и евентуалну популарност попа Томе, може се вјеровати да је Његош наредио вјешање попа Томе, а да је отишао тог дана из Цетиња ради тога да то противници не би искористили у агитацији, повезујући цио случај са Владиком.

Остаје нерасвијетљено питање ко је ангажовао попа Тому да отрује Његоша и какву је улогу поп Тома имао на Његошевом двору.

У Цетињском архиву о попу Томи досада нијесмо нашли ништа, а такође ни у Задарском архиву, сем поменутог извјештаја Едуарда Грија. Но на основу извјесних других података може се оправдано сумњати у чиста посла са попом Томом. Гриј у свом извјештају наводи да је поп Тома био толико повјерљив да је са Његошем ишао и у Русију. Карактеристично је да је гувернер Далмације једним опширним извјештајем обавијестио аустриског цара и грофа Седлницког о Његошевом путу у Русију 1833 и 1834 године у коме је до детаља описао Његошев боравак тамо, наводећи колико је пута био примљен код цара руског и царице, шта је добио на поклон, ко је био приликом његовог завладичења присутан, чак колико је књига и посуђа донио из Русије и колико новца.

¹²⁾ Drž. arhiv u Zadru (b. IIa c X/2 1 — 1847).

Поп Тома је био управник Владичиног двора и тешко је вјеровати да је ко други могао боље знати битнице, као на примјер број посуђа и слично, него њон.

Друго, свака веза Црногораца који су отпадали од Његоша и ишли за Скадар и Подгорицу не смије се узети као веза само са Турском. И ту може да буде веза с Аустријом. Да тако мислимо опет нам даје повода материјал из тајног аустриског архива у Задру, гдје имамо приличан број шпијунских извјештаја из Скадра које је, на основу рада мреже, слао аустријски конзул у Скадру гувернеру у Задру.

Ако би поп Тома био везан за турског спахију не би имао потребе да иде у Котор, да окреће на себе пажњу, већ би ствар свршио у Подгорици или на мјесту гдје се са својом везом састајао. Ми мислимо да је пут попа Томе у Котор био везан за договор са поглаваром аустријским у Котору.

Све нас то наводи на мишљење да је покушај провања Његоша преко попа Томе дјело Аустрије.

Најзад немамо грађе на основу које би се могло расвијетлити да ли је поп Тома коришћен за поменуте сврхе као незадовољник или је био директно заврбован од стране аустријске шпијунаже, као што су то били неки честити гости Цетиња у то вријеме, о којима ћемо другом приликом говорити.

Но, без обзира на све субјективне околности, кад се узме у обзир главни циљ Његошеве Црне Горе онога доба: стварање државе из једне распарчане племенске организације, Његошеви поступци су били прогресивни и осигуравали су оживотворење реформи које је спроводио.

Нико С. МАРТИНОВИЋ